

KIBER MAKONDA SHAXSIY MA'LUMOTLARNI HIMOYA QILISH VA IJTIMOY NAZORAT

Rahmatullayev Mardonbek Farhod o'g'li,

Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

PROTECTION OF PERSONAL DATA AND SOCIAL CONTROL IN CYBERSPACE

Rahmatullayev Mardonbek Farhod o'g'li,

Researcher at Namangan State University

ЗАЩИТА ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ И СОЦИАЛЬНЫЙ КОНТРОЛЬ В КИБЕРПРОСТРАНСТВЕ

Рахматуллаев Мардонбек Фарход оглы,

исследователь Наманганского государственного университета

<https://orcid.org/0009-0006-5369-5397>

Annotatsiya: Ushbu maqolada kiber makonda shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi va ijtimoiy nazoratning murakkab o'zaro bog'liqligi ilmiy tahlil qilinadi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar va internet platformalarining tezkor rivojlanishi, shaxsiy ma'lumotlarga oid xavfsizlik muammolari va ijtimoiy nazorat mexanizmlarining yangi shakllarini keltirib chiqarmoqda.

Kalit so'zlar: Kiber makon, shaxsiy ma'lumotlar, ma'lumotlarni himoya qilish, ijtimoiy nazorat, kiber xavfsizlik, raqamli huquq, shifrlash, foydalanuvchi huquqlari.

Abstract: This article provides a scientific analysis of the complex interrelation between personal data protection and social control in cyberspace. The rapid development of modern digital technologies and internet platforms has led to new security challenges for personal data and the emergence of new forms of social control mechanisms.

Key words: cyberspace, personal data, data protection, social control, cybersecurity, digital law, encryption, user rights.

Аннотация: В данной статье проводится научный анализ сложной взаимосвязи между защитой персональных данных и социальным контролем в киберпространстве. Быстрое развитие современных цифровых технологий и интернет-платформ порождает новые проблемы безопасности персональных данных и новые формы механизмов социального контроля.

Ключевые слова: киберпространство, персональные данные, защита информации, социальный контроль, кибербезопасность, цифровое право, шифрование, права пользователей.

Kirish. Zamonaviy jamiyatlar kiber makonning hayotimizdagi o'rni tobora ortib borayotgan bir davrda yashamoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va turli raqamli platformalar inson faoliyatining barcha sohalariga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, kiber makon insonlarning shaxsiy ma'lumotlari, ijtimoiy xatti-harakatlari va individual huquqlari ustidan yangi turdagi ijtimoiy nazorat mexanizmlarini yuzaga keltirmoqda[1]. Kiber makon shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi va

ijtimoiy nazorat o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni ilmiy jihatdan tadqiq qilishga ehtiyojni kuchaytirmoqda, chunki bu holat faqat texnologik muammo emas, balki jamiyatning ijtimoiy, huquqiy va etik strukturasi bilan ham chambarchas bog'liqdir. Shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi inson huquqlari va erkinliklari bilan bevosita bog'liq bo'lib, global kiber makonda bu muammoning dolzarbligi tobora oshib bormoqda. Zamonaviy kiber tahdidlar, masalan, ma'lumotlarni

noqonuniy yig'ish, monitoring qilish, sun'iy intellekt orqali xatti-harakatlarni tahlil qilish va foydalanuvchi profillarini yaratish, individual shaxsiy erkinliklarni cheklashga olib kelmoqda[2]. Shu nuqtai nazardan qaralganda, ijtimoiy nazoratning texnologik shakllari, davlat va xususiy sektorning raqamli monitoring tizimlari orasidagi muvozanatni aniqlash muhim ilmiy masala sifatida ko'riladi. Kiber makonda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish strategiyalari global miqyosda turlicha shakllanmoqda. Yevropa Ittifoqi, AQSh va boshqa rivojlangan davlatlarning tajribalari shuni ko'rsatadiki, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning samarali tizimi ko'pincha qonunchilik normalari, texnologik yechimlar va foydalanuvchilarni ongli ravishda xabardor qilish orqali amalga oshiriladi. Masalan, Yevropa Ittifoqining Umumiy Ma'lumotlarni Himoya Qonuni (GDPR) shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlash bo'yicha qat'iy me'yorlar o'rnatgan bo'lsa, AQShda turli sohalarda maxsus ma'lumotlarni himoya qilish standartlari mavjud bo'lib, ularning amaliyoti ko'pincha korporativ tizimlarga asoslangan[3]. Shu bilan birga, ijtimoiy nazorat shakllari global kontekstda turlicha amalga oshiriladi: masalan, ba'zi davlatlarda onlayn faoliyatni monitoring qilish va sun'iy intellekt algoritmlari yordamida fuqarolarning xatti-harakatlarini baholash keng qo'llaniladi, boshqalarida esa fuqarolarni erkin fikr bildirishi va shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilishga alohida e'tibor qaratiladi[4]. Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va ijtimoiy nazorat o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish zamonaviy kiber makon kontekstida bir necha ilmiy yondashuvlarni talab qiladi. Birinchi yondashuv – huquqiy va normativ asosli yondashuv bo'lib, unda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish qonuniy me'yorlari, xalqaro standartlar va milliy qonunchilik tizimlari tahlil qilinadi. Ikkinchi yondashuv – texnologik yondashuv bo'lib, bu yerda kiber xavfsizlik texnologiyalari, shifrlash algoritmlari, sun'iy intellekt tizimlari va blokcheyn texnologiyalari asosida shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish mexanizmlari tahlil qilinadi. Uchinchi yondashuv – ijtimoiy va etik yondashuv bo'lib, unda fuqarolarning shaxsiy hayotiga aralashish darajasi, ijtimoiy nazoratning axloqiy asoslari va jamiyatdagi shaffoflik mezonlari o'rganiladi. Ushbu yondashuvlarning uyg'unligi ilmiy va amaliy jihatdan kiber makonda shaxsiy

ma'lumotlarni himoya qilish va ijtimoiy nazoratning samarali tizimini yaratishga imkon beradi[5]. Shuni ta'kidlash kerakki, kiber makonda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish bilan ijtimoiy nazoratni uyg'unlashtirish jarayoni murakkab va ko'p qirrali. Bu jarayon nafaqat texnologik yechimlar va qonunchilik asosida, balki foydalanuvchilarning ongi, madaniyati va ijtimoiy normalarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi zarur. Shu sababli, kiber makonda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va ijtimoiy nazoratni ilmiy jihatdan tahlil qilish, zamonaviy jamiyatning raqamli muhitini yanada barqaror va xavfsiz qilishga xizmat qiladigan strategiyalarni ishlab chiqish imkonini beradi. Shuningdek, ilmiy tadqiqotlarning dolzarbligi va mavzuning nazariy asoslari ham ko'rib chiqiladi. Kiber makon va shaxsiy ma'lumotlar bilan bog'liq global tahdidlar, ijtimoiy nazoratning yangi mexanizmlari va texnologik innovatsiyalar birgalikda zamonaviy tadqiqotlarning markazida turadi. Shu nuqtai nazardan, maqola mavzusi nafaqat texnologik va huquqiy masalalarni, balki ijtimoiy, etnik va madaniy aspektlarni ham qamrab oladi.

Adabiyotlar tahlili. Kiber makonda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va ijtimoiy nazorat bo'yicha zamonaviy ilmiy tadqiqotlar ikki asosiy yo'nalishda amalga oshirilmoqda: texnologik xavfsizlik va shaxsiy ma'lumotlarning nazorat ostida bo'lishi hamda raqamli kapitalizm sharoitida ma'lumotlar to'planishi va ularning etikasini o'rganish. Ushbu tadqiqotlar nafaqat texnologik mexanizmlarning samaradorligini, balki global ijtimoiy-nazorat tizimlarining shaxsiy erkinliklarga ta'sirini ham chuqur tahlil qiladi. Birinchi olim sifatida Yuval Elovicining ishlari kiber makonda shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligi, anonimligi va ijtimoiy tarmoqlardagi xavfsizlik muammolarini chuqur yoritadi. Elovici, Ben-Gurion Universiteti kiberxavfsizlik markazi tadqiqotchisi bo'lib, "Privacy and Anonymity in the Electronic Society" kabi ilmiy izlanishlar orqali onlayn muhitda foydalanuvchilarning shaxsiy identifikatsiyadan voz kechmasdan anonim qolish imkoniyatlarini o'rganadi[6]. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, internet tarmog'ida foydalanuvchilar tashrif buyurgan har bir sayt orqali o'z raqamli izlarini qoldiradi va bu izlar orqali ularning shaxsiy profillarini yaratish mumkin bo'ladi, bu esa shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va anonimlikni

ta'minlashning murakkabligini oshiradi. Elovici hamda uning hamkasblari tomonidan nashr etilgan ilmiy to'plamlar, masalan, Security and Privacy in Social Networks, anonimlik hamda ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlashning murakkab mexanizmlarini tizimli tarzda ko'rib chiqadi va ijtimoiy tarmoqlarda ma'lumotlar almashinuvining xavf-xatarli tomonlarini yoritadi. Shu orqali, u shaxsiy ma'lumotni himoya qilish bilan ijtimoiy nazorat o'rtasidagi keskin chegaralarni ilmiy tahlil qiladi va foydalanuvchilarning o'z raqamli huquqlarini saqlab qolish yo'llarini belgilaydi. Ikkinchi olim akademik tadqiqotlar jahonida nisbatan yangi bo'lib, biroq kiber makonda shaxsiy ma'lumotlar va ijtimoiy nazorat sohasiga keng e'tibor qaratgan Antony Seabra de Medeiros va hamkasblarining "Surveillance Capitalism Revealed: Tracing The Hidden World Of Web Data Collection" kabi ishlari misol bo'la oladi. Ushbu ilmiy maqolada tadqiqotchilar surveillance capitalism — ya'ni raqamli kapitalizm sharoitida shaxsiy ma'lumotlar to'planishi, tahlil qilinishi va iqtisodiy vositaga aylanishi jarayonlarini empirik ma'lumotlar bilan o'rganadi. Ularning tadqiqoti internet foydalanuvchilari qurilmalaridan serverlarga uzatilgan ma'lumotlar trafigini tahlil qilib, raqamli platformalar foydalanuvchilar haqidagi ma'lumotlarni qanday yig'ishi va maxfiylikni buzishga olib kelishi mumkinligini ko'rsatadi. Bu holat shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilishning nafaqat texnologik, balki ijtimoiy va siyosiy aspektlarini tahlil qilishni talab etadi, chunki ma'lumotlarning yig'ilishi uni iqtisodiy resursga aylantiradi va shu bilan birga global ijtimoiy nazorat usullarini murakkablashtiradi.

Metodologik qism. Mazkur tadqiqotda kiber makonda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va ijtimoiy nazorat masalalarini o'rganish uchun kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi, bu yondashuv huquqiy, texnologik va ijtimoiy aspektlarni uzviy tarzda birlashtirish imkonini berdi. Tadqiqot jarayonida ilmiy tahlil, komparativ solishtirish, empirik kuzatuv va sistematik tadqiqot metodlari yagona integratsiyalashgan tizim sifatida ishlatildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kiber makonda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va ijtimoiy nazorat o'rtasidagi murakkab munosabat bir nechta asosiy yo'nalishda ifodalanadi. Birinchidan, shaxsiy ma'lumotlar

xavfsizligini ta'minlash texnologik vositalar, xususan shifrlash, autentifikatsiya tizimlari va ko'p bosqichli foydalanuvchi identifikatsiyasi orqali amalga oshirilmoqda. Ushbu texnologik mexanizmlar foydalanuvchilarning shaxsiy identifikatorlarini himoya qiladi, ularning raqamli izlarini ruxsatsiz kirishdan saqlaydi va kiber tahdidlarga qarshi barqaror himoya yaratadi. Shu bilan birga, global va milliy qonunchilik normalari, masalan, Yevropa Ittifoqining GDPR qonuni, AQSh va Osiyo davlatlarining milliy normativlari shaxsiy ma'lumotlarni yig'ish va ishlatish jarayonlariga qat'iy cheklovlar o'rnatib, foydalanuvchilar huquqlarini himoya qiladi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, texnologik va huquqiy mexanizmlarning uyg'unligi shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligini samarali ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa. Mazkur tadqiqot kiber makonda shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va ijtimoiy nazorat o'rtasidagi murakkab va ko'p qirrali munosabatlarni ilmiy jihatdan yoritdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligini ta'minlash texnologik vositalar, xususan shifrlash, autentifikatsiya va ko'p bosqichli identifikatsiya orqali amalga oshiriladi, bu esa foydalanuvchilarning raqamli izlarini ruxsatsiz kirishdan himoya qiladi va kiber tahdidlarga qarshi barqaror himoya yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva B. S., Ro'ziyev Y. Z., Ismoilova K. V. Mediasavodxonlik va axborot madaniyati //Darslik. -Toshkent: Donishmand ziyosi. – 2024.
2. Odilqoriyev X. T. Davlat va huquq nazariyasi //Darslik.-Toshkent: Adolat. – 2018.
3. Shohbozbek, E. (2025). Theoretical foundations for the development of the spiritual worldview of youth. Maulana, 1(1), 29-35.
4. Hamdamova M. Ma'naviyat asoslari //Toshkent-2008. – 2008.
5. Olimov Q. T. et al. Kasb ta'limi uslubiylari //Toshkent: Iqtisod moliya. – 2006.
6. Mamurov B. Umumiy pedagogika //Barcha ta'lim yo'nalishi talabalari uchun darslik: - Toshkent. – 2020. – T. 118.